

AFRONDENDE EVALUATIE

Lansingerlands vergadermodel

Auteur: Chantal Richter

Afdeling: Griffie

Versienummer: 1.0

Datum: 13 december 2017

Corsanummer: T17.40547

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
2	Tussentijdse evaluatie	3
3	Bevindingen afrondende evaluatie	4
3.1	Beeldvorming	4
3.2	Agendacommissie	5
3.3	Oordeelsvorming	6
3.4	Besluitvormende fase	6
3.5	Communicatie	7
3.6	Planning en tijdsinvestering.....	7
3.7	Werken met BOB in de nieuwe raad	8
4	Conclusies en aanbevelingen.....	8

1 Inleiding

Op 17 december 2015 heeft de gemeenteraad besloten om de beeldvorming, oordeelsvorming en besluitvorming strikt te scheiden in de vergaderstructuur. De werkgroep vergaderstructuur heeft in het rapport 'Het Lansingerlands vergadermodel' (T15.05714) uitgewerkt hoe het BOB-model wordt toegepast.

Het presidium vond het te vroeg om in 2016 al een evaluatie op te stellen, maar had wel behoefte aan het trekken van tussentijdse conclusies. Daarom spraken Gerard Bovens en Jurjen Dieleman (leden van de werkgroep vergaderstructuur) in september 2016 met de negen raadsfracties. Op basis van deze bevindingen is een tussenrapportage opgesteld, welke is behandeld in de commissie AB van 8 februari 2017 en vastgesteld in de raadsvergadering van 23 februari 2017.

In oktober 2017 heeft het presidium besloten om een afrondende evaluatie te houden. Gerard Bovens en Jurjen Dieleman spraken daarop opnieuw met de negen raadsfracties. Daarnaast hebben gesprekken plaatsgevonden met het college van B&W, de agendacommissie en een afvaardiging van het managementteam. Op basis van deze twaalf gesprekken is in dit rapport een aantal conclusies en aanbevelingen uitgewerkt. Deze worden uiteindelijk meegenomen in de herziening van de reglementen van orde.

2 Tussentijdse evaluatie

Kortweg waren de tussenconclusies in 2016:

- Een goede bestuurlijke planning is noodzakelijk voor het welslagen van het BOB-model;
- De rolverdeling tussen agendacommissie en presidium behoeft duidelijkheid;
- De presentatieavonden zijn te statisch. Interactieve, creatieve vormen in de beeldvormende fase zijn wenselijk;
- Timing van de beeldvormende fase is erg belangrijk: niet te vroeg en niet te laat;
- De mogelijkheid om technische vragen te stellen wordt gewaardeerd, wel zijn vraagtekens bij de geboden tijd hiervoor.

Het algemene oordeel in de tussenrapportage luidde: "Een meerderheid van de fracties geeft aan waardering te hebben voor het BOB-model. Een (kleine) toename van het debat in de commissies, minder herhalingen in de vergaderingen, stukken na de commissievergaderingen vaker als hamerstuk naar de raad en de politiek dichterbij de burgers van Lansingerland zijn de voorzichtige conclusies."

Acties die zijn doorgevoerd na vaststelling van de tussentijdse evaluatie:

- De agendacommissie selecteert onderwerpen die een uitgebreidere beeldvormende fase behoeven;
- De 'presentatieavonden' heten voortaan 'beeldvorming'. Er wordt gewerkt met verschillende vormen van beeldvorming, waarvan de presentatieavond er één is;
- In een rondetafelgesprek (april 2017) tussen raadsleden, collegeleden en managementteam is van gedachten gewisseld over de vraag hoe de bestuurlijke planning het meest effectief te gebruiken is: doorkijk naar de toekomst, sturingsmogelijkheden van de raad (via motie);
- Er is een memo over de taakopvatting van de agendacommissie vastgesteld (T16.17104). Daarin is een belangrijk uitgangspunt dat in de agendacommissie de beeldvormende fase wordt ingevuld, na consultatie van de griffie, input vanuit de ambtelijke organisatie en signalen vanuit de commissies. Daarnaast is afgesproken dat de agendacommissie de concept-agenda van de gemeenteraad vaststelt en op welke wijze dit gebeurt (werkproces).
- Er is geoefend en geëxperimenteerd met verschillende vormen van beeldvorming. Enkele voorbeelden: Netwerkbijeenkomst (bedrijventerreinen), interactieve sessie (fietsveiligheid), fietsexcursie (maaibeeld), vraaggesprek netwerkpartners en mee met de boa's (toezicht & handhaving), tafeltjesavond (begroting en najaarsnota), de straat op (cultuur),

hoorzitting/rondetafelgesprek (asielgerechtigden), kahoot-quiz & betrokkenen aan het woord (apv en bomenvordering).

3 Bevindingen afrondende evaluatie

In dit hoofdstuk is een samenvatting weergegeven van de ingebrachte punten tijdens de twaalf evaluatiegesprekken. Er wordt geopend met een uiteenzetting over de beeldvormende fase (3.1), met daaraan gekoppeld de rol van de agendacommissie (3.2). Daarna komen de oordeelsvorming en besluitvorming aan bod (3.3 en 3.4). In 3.5 wordt aandacht besteed aan communicatie, in 3.6 aan planning en tijdsinvestering. Het hoofdstuk sluit met bevindingen ten aanzien van het vervolg in de nieuwe raadsperiode (3.7).

3.1 Beeldvorming

De beeldvormende fase kan beter.

In zijn algemeenheid stelt Leefbaar 3B dat de beeldvormende fase beter kan. De stappen 'probleem verkennen' en 'probleem omschrijven' worden vaak overgeslagen. Terwijl dit volgens deze fractie cruciaal is voordat informatie wordt verzameld. Ook de VVD vindt het nuttig om in beeldvorming eerst scherp te krijgen waar een onderwerp nu eigenlijk over gaat en welke aspecten er aan een onderwerp zitten. GroenLinks doet de suggestie om vóór een presentatie al het hele verhaal aan te bieden, en daarmee niet te wachten tot na de beeldvormende avond. Partij Neeleman keert voorlopig het liefst terug naar de oude beeldvormingsavonden.

Uit het gesprek met een afvaardiging van het managementteam bleek dat de interactie tussen ambtenaren en raadsleden in de beeldvormende fase als prettig wordt ervaren.

De beeldvormende fase van de gemeenteraad wordt soms door collegeleden of ambtelijke organisatie ingezet om te horen hoe raadsleden over een bepaald onderwerp denken. Daardoor rijst de vraag: Van wie is de beeldvorming eigenlijk?

- BOB moet uitdrukkelijk aan de raad voorbehouden blijven. Geen instrument van het college of het gemeentelijke apparaat om bijvoorbeeld voorstellen, ideeën of beleidsvoornemens in de week te leggen (ChristenUnie);
- Goede communicatie over de vergaderstructuur voor de nieuwe raad is erg belangrijk. Er moet goed uitgelegd worden waarom we doen wat we doen en waarom we in een bepaalde fase zitten met een stuk. Wat de PvdA betreft geldt dit niet alleen voor de nieuwe raadsleden, maar voor alle raadsleden (PvdA).
- Er zijn verschillende vormen van beeldvorming. Beeldvorming is soms informatieoverdracht, zonder dat daar oordeelsvorming en besluitvorming op volgen. Beeldvorming kan ook inhouden dat inwoners, bedrijven en/of organisaties worden gehoord. Tegelijk komt het voor dat het college de beeldvorming gebruikt om te peilen hoe raadsleden tegenover een vraagstuk of onderwerp staan. Daar dient vooraf duidelijkheid over te zijn (agendacommissie).

Zeven fracties geven aan meer interactie te willen in de beeldvormende fase, met de mogelijkheid om de dialoog aan te gaan met inwoners, bedrijven en organisaties.

- We willen meer interactie met bedrijven, inwoners en verenigingen (Leefbaar 3B).
- We denken nog steeds dat we elkaar moeten aansporen/prikkelen meer creatieve werkvormen toe te passen als onderdeel van het BOB model, liefst ook buiten het vertrouwde gemeentehuis, in contact met samenleving/burgers (D66).
- Beeldvorming is nu vaak wel nog te veel een veredelde presentatieavond, terwijl hier meer uit gehaald kan worden, zoals we bijvoorbeeld bij de cultuurnota hebben gedaan. Het was goed om toen als raad naar buiten te gaan, buiten de partijpolitieke kanalen (VVD).
- Meer rondetafelgesprekken in het proces van beeldvorming (GroenLinks).

- WIJ Lansingerland geeft aan dat toen de vergaderstructuur werd ingevoerd, het idee was dat er meerdere werkvormen gebruikt zouden worden voor de beeldvorming. Er worden op dit moment echter maar erg weinig verschillende werkvormen gebruikt, het zijn vooral veel presentaties (WIJ Lansingerland).
- De beeldvormingsactiviteiten lijken de laatste tijd wel weer erg op de ouderwetse presentatieavonden. Hierbij vindt weinig gesprek met de burgers plaats (CDA).
- Inwoners of andere betrokkenen worden in sommige gevallen te weinig gehoord. Beeldvorming moet bijdragen aan een maatschappelijke discussie (PvdA).
- Het betrekken van inwoners in de beeldvormende fase kan nog beter uit de verf komen (agendacommissie).

Sommige fracties vinden de tijd om technische vragen te kunnen stellen te kort (VVD, Leefbaar 3B).

Partij Neeleman benoemt het grijze gebied tussen technische en politieke vragen.

- Het valt op dat de hoeveelheid schriftelijke technische vragen erg is afgenomen. Tegelijk tast dit de kwaliteit van de besluitvorming op dit moment niet aan (CDA).
- (...) Te meer is nu ook gebleken dat in debat er vaak geen harde scheiding is tussen technische en politieke vragen. Bijvoorbeeld de simpele technische vraag over hoeveel sociale woningen er gebouwd worden impliceert het politieke uitgangspunt over wat een sociale woning is, huur en koop, starterswoning enz. Voor de ene fractie is het een technische en voor de andere fractie een politieke vraag. Wat blijkt bij antwoorden op technische schriftelijke vragen is dat het niet kan worden uitgesloten dat ze met een politieke benadering worden beantwoord. Conclusie: technische vragen aan een politiek orgaan worden gekleurd beantwoord en in een politiek debat blijft het logischerwijs voorkomen dat veel technische vragen worden gesteld. Aanbeveling: huidige systeem van het stellen van schriftelijke technische vragen handhaven (Partij Neeleman).

3.2 Agendacommissie

Dat de besluitenlijsten van de agendacommissie beschikbaar zijn via het RIS, wordt als een verbetering ervaren.

- De besluitenlijsten van de agendacommissie zijn op het RIS vindbaar en kan er kennis van genomen worden. Aanzienlijke verbetering. Achter de schermen worden namens de raad de lijnen uitgezet (Leefbaar 3B)

De selectie van onderwerpen en bijpassende vormen kan beter.

- Toegevoegde waarde van presentaties, behalve m.b.t. sociale domein, is vaak beperkt. Vooral op het terrein van Ruimte (GroenLinks).
- Rituele presentaties (zoals m.b.t. de brandweer) kunnen geschrapt worden (ChristenUnie).
- Sommige onderwerpen kunnen schriftelijk worden afgedaan, hier hoeft geen presentatie over te worden gegeven. Hier zouden we kritischer op moeten zijn, waarin ook een rol is weggelegd voor de agendacommissie (VVD).
- De maand oktober zat erg vol. Daarbij was ook niet altijd meer helemaal duidelijk wat wanneer moest worden voorbereid en welke beeldvorming bij wat hoort (WIJ Lansingerland).
- Pas de BOB-formule ook strikt toe op grote(re) bestemmingsplannen! Nu zit de raad helemaal op het eind van het traject (GroenLinks).
- We laten te vaak kansen liggen om goed met het model te werken. Lang niet altijd wordt het hele BOB-proces uitgevoerd. Een goed voorbeeld hiervan is de manier waarop bestemmingsplannen worden behandeld. Hierbij is de commissievergadering eigenlijk de definitieve afronding, in de raad wordt hier niet meer uitgebreid over gedebatteerd. Voor de commissie heeft alle inspraak al plaatsgevonden. Eigenlijk zou beeldvorming dan ook plaats moeten vinden voordat een plan opgesteld wordt. Bij voorkeur zelfs ruim van tevoren, dus eigenlijk nu al voor bestemmingsplannen die in de volgende raadsperiode in de raad komen. Hiermee zouden raadsleden en inwoners al aan de voorkant mee kunnen denken, in plaats van

als het concept-plan af is. Hiervoor moeten voorbereidingen voor beeldvorming op tijd starten, op basis van een goede bestuurlijke agenda (PvdA).

- Vanuit de agendacommissie zou vaker het gesprek over de vorm van beeldvorming kunnen worden aangegaan. Met elkaar alert zijn op onderwerpen die in aanmerking komen voor uitgebreide(re) beeldvorming (managementteam).

3.3 Oordeelsvorming

Een meerderheid van de fracties is van mening dat er nog onvoldoende wordt gedebatteerd in de commissievergaderingen. Dit is eerder ook in de tussenrapportage geconstateerd.

- Debat vindt nog te weinig plaats. Veelal herhaling van eigen standpunten (Leefbaar 3B).
- De spreektijden beperking en interruptie beperkingen belemmeren de kwaliteit van de oordeelsvorming (Leefbaar 3B).
- Het debat in de commissie Samenleving komt steeds beter van de grond. In de commissie AB gaat het inmiddels redelijk. Commissie Ruimte valt uit de toon. Te veel vragen! (ChristenUnie).
- In de commissies wordt veel meer op hoofdlijnen vergaderd. In de vergaderingen wordt steeds minder technisch gesproken en daarmee is de kwaliteit van het debat ook verbeterd. Het debat gaat steeds meer op de inhoud (CDA).
- Het is positief dat er veel minder technische vragen worden gesteld in de commissie (VVD).
- Een wethouderloos-debat in raad en commissies is nog niet mogelijk. Wethouders hebben, zeker in Ruimte, toegevoegde waarde (GroenLinks).

Sommige beeldvormende activiteiten worden niet goed bezocht. Als gevolg daarvan worden beeldvormende vragen gesteld in de commissie, terwijl daar met een oordeel zou moeten worden gekomen, stellen WIJ Lansingerland, CDA en PvdA.

- Commissieleden die niet bij de beeldvorming zijn geweest, gaan hierdoor alsnog met beeldvorming aan de slag in de commissie, in plaats van een oordeel te vormen (WIJ Lansingerland).
- Doordat sommige fracties niet aanwezig zijn bij beeldvormingsavonden, komen punten uit de beeldvormende avonden terug in de commissievergadering, als de oordeelsvorming aan de beurt is. Dit leidt er toe dat zaken worden overgedaan, omdat verduidelijkende vragen alsnog in de commissie gesteld worden. Het model werkt ook alleen als iedereen daar aan meedoet (CDA).
- Het valt op dat sommige fracties afwezig zijn bij beeldvormende activiteiten. We zouden er dan ook met elkaar strenger op moeten zijn, dat van iedere fractie minstens een lid aanwezig is bij een beeldvormende activiteit. Thuis nalezen geeft namelijk veel minder informatie, omdat er bij de activiteiten vaak ook nog ambtenaren aanwezig zijn die extra toelichting kunnen geven (PvdA).

3.4 Besluitvormende fase

Sommige fracties vinden dat het BOB-model al goed wordt gevolgd in de raadsvergadering, andere menen dat het beter kan.

- De herhaling blijft groot in commissies en raad, vanuit politieke profilering is dat wellicht nooit helemaal te voorkomen maar het blijft een aandachtspunt (D66).
- De commissievergadering wordt vrijwel nooit meer overgedaan in de raad. De raadsvergadering is een soort generaal aftikmoment geworden (WIJ Lansingerland).
- Besluitvorming in de raadsvergadering is verbetering doordat voorstellen al uitgebreid zijn behandeld in de commissie (VVD).
- Er worden nog steeds technische vragen gesteld in de raadsvergadering (PvdA).

3.5 Communicatie

Het valt op dat in bijna alle gesprekken aandacht is gevraagd voor voorlichting en communicatie over de nieuwe vergaderstructuur. Dit gaat met name over de juiste verwachtingen scheppen bij inwoners, bedrijven en instellingen/organisaties ten aanzien van besluitvormingsprocedures en invloedsmogelijkheden.

- In de PR zou nog meer aandacht kunnen worden gegeven aan het feit dat inwoners mee kunnen doen aan de beeldvormende fase en daarmee een onderdeel zijn van het besluitvormingsproces van de gemeenteraad. Een duidelijker label voor de verschillende avonden kan hier aan bijdragen (VVD).
- Verwachtingen van inwoners m.b.t. de aanpak in de raadsvergaderingen wijken af van de feitelijke gang van zaken (alleen besluitvorming) (GroenLinks).
- Raadsvergaderingen (besluitvorming) lopen steeds beter. Wel bezoekers goed informeren over wat de functie van de raadsvergaderingen is (verwachtingsmanagement) (ChristenUnie).
- Als we politiek dicht bij mensen willen brengen, dan kunnen we ons afvragen of deze structuur duidelijk maakt dat politiek spel in de commissie gespeeld wordt. Hierdoor slaan we misschien plank mis in het interesseren van mensen voor de plaatselijke politiek. Er zou dan ook een leuke promotie opgezet moeten worden om burgers duidelijk te maken dat het politieke debat plaatsvindt in de commissie, in plaats van in de gemeenteraadsvergadering (WIJ Lansingerland).
- Hoe wordt de vergaderstructuur door de bevolking gewaardeerd? (CDA)
- We zouden wat actiever kunnen zijn in de communicatie over onze politieke besluitvorming, bijvoorbeeld door transparant te maken hoe partijen hebben gestemd. Hierdoor wordt ook duidelijk hoe beeldvorming heeft bijgedragen aan de besluitvorming (CDA).
- Communicatie naar de samenleving over de manier waarop we vergaderen, zou nog een stuk beter kunnen. Het is voor inwoners soms niet duidelijk dat de discussie al in de commissie plaatsvond en een inspraak in de raad dus niet zoveel effect meer heeft. De manier waarop een onderwerp behandeld wordt, zou dan ook beter gecommuniceerd moeten worden (CDA).
- Ook voor inwoners moet duidelijk zijn in welke fase een onderwerp speelt en welke invloed ze daarin uit kunnen oefenen. Als je bij een commissievergadering pas komt inspreken, dan ben je eigenlijk te laat. Duidelijke communicatie over het model, wanneer iets plaatsvindt en wat daarin de bedoeling is, in eenvoudige taal of in een helder schema, vindt de PvdA belangrijk (PvdA).
- Wij hebben niet het idee heeft dat dit BOB-model de afstand tussen politiek en burger heeft verkleind. We hebben niet veel meer betrokken burgers gekregen. We moeten dan ook goed voor ogen hebben wat het doel is van deze vergaderstructuur. Als dat het verkleinen van de kloof is, dan zijn we daar nog niet helemaal in geslaagd (VVD).

3.6 Planning en tijdsinvestering

Waar de bestuurlijke planning in de tussentijdse evaluatie een groot issue was, lijkt dat in deze evaluatieronde naar de achtergrond gegaan.

- Bestuurlijke planning is inmiddels redelijk op orde (ChristenUnie).

Minder zorgen over tijdsdruk

In de tussenrapportage was de toegenomen tijdsdruk voor (duo)raadsleden een aandachtspunt voor bijna alle fracties. In deze afrondende evaluatieronde noemde alleen het CDA dit nog een punt van zorg. D66 vindt dat de sturing op agenda's nog steeds beter kan. De VVD gaf juist aan dat er angst was dat het nieuwe model zou zorgen voor meer bureaucratie en meer uren werk, maar dit is erg meegevallen. De PvdA vindt het niet bezwaarlijk dat de werkdruk door deze manier van vergaderen toe zou nemen.

3.7 Werken met BOB in de nieuwe raad

De ChristenUnie ziet meerwaarde in het jaarlijks evalueren van BOB-model. Daarnaast doen twee fracties (ChristenUnie en VVD) het voorstel om in de nieuwe raadsperiode een training te volgen met betrekking tot het vergadermodel, bijvoorbeeld in een rollenspel.

4 Conclusies en aanbevelingen

In het rapport 'Het Lansingerlands vergadermodel' staan in paragraaf 3.5 (p. 12) de beoogde resultaten:

- De planning en routing van raadsvoorstellen worden stap voor stap op maat ingericht. Het BOB model wordt per fase precieze inhoud gegeven;
- Een heldere afbakening van bevoegdheden, taken en rollen van de agendacommissie-nieuwe-stijl en de Driehoek;
- Breed draagvlak in de hele raad over deze nieuwe aanpak;
- Meer politiek debat in de commissie- en raadsvergaderingen door betere fasering van het besluitvormingsproces;
- Een lagere drempel voor inwoners, maatschappelijke organisatie en bedrijven om deel te nemen aan het proces van 'beeldvorming' (kwaliteitsimpuls lokale democratie);
- Een betere kwaliteit van raadsbesluiten.

In zijn algemeenheid geven de fracties in de afrondende evaluatie aan dat het BOB-model (deels) tot deze resultaten heeft geleid, en dat er tegelijk nog kansen liggen voor verbetering.

De werkgroep vergaderstructuur komt tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

1. Heldere verwachtingen over functie van beeldvorming bij raad, college en ambtelijke organisatie

Een beeldvormende activiteit heeft in de eerste plaats het doel om (duo)raadsleden in staat te stellen zich te verdiepen in een vraagstuk of voorstel en daarover (indien van toepassing) in gesprek te gaan met inwoners of andere betrokkenen. Beeldvorming is niet bedoeld voor de ambtelijke organisatie om te peilen wat de standpunten zijn, dat gebeurt pas in de oordeelsvormende fase (commissies). Hier kan vanaf worden geweken, maar dan dient vooraf expliciet zo zijn afgesproken met de agendacommissie en worden benoemd bij de uitnodiging.

2. Kwalitatieve verbetering beeldvorming

Informatie fase moet vroeger in de beeldvormende beschikbaar komen en kan soms beter/anders gestructureerd. Verzoek aan het college/de organisatie is om per onderwerp aan te geven: Waar gaat het hier over? Wat is het probleem? Wat is er al over bekend? Over de meest geschikte vorm kan per onderwerp van gedachten worden gewisseld met de ambtelijke organisatie/de gemeentesecretaris.

3. Meer diversiteit aanbrengen in de werkvormen

De beeldvormende fase vraagt maatwerk, er is nog meer te ontdekken. De externe gerichtheid van de raad kan nog meer uit de verf komen. In aansluiting op de wens van de gemeenteraad om het gesprek aan te gaan met inwoners en andere betrokkenen, wordt in het RvO opgenomen dat ook niet-raadsleden spreekrecht hebben tijdens beeldvormende activiteiten.

4. De gemeenteraad gaat (ook) buiten het gemeentehuis het gesprek aan

Het streven is om beeldvormende bijeenkomsten buitenshuis te houden wanneer het onderwerp zich daarvoor leent. Inwoners of betrokkenen worden actief en zo mogelijk persoonlijk uitgenodigd.

5. *Elke fractie doet mee in de beeldvorming*

Het streven is dat minstens 1 (duo)raadslid per fractie aanwezig is bij beeldvorming, ter voorkoming van technische vragen in de commissie.

6. *Kritisch(er) zijn op selectie van onderwerpen, vorm en timing*

De agendacommissie moet kritisch(er) zijn op de selectie van onderwerpen. Voor wat schriftelijk kan, hoeft geen bijeenkomst te worden georganiseerd. Er wordt gestreefd naar een afwisseling in de werkvormen, waar ruimte is voor een gesprek met inwoners en betrokkenen. Voor sommige onderwerpen is het wenselijk vroegtijdig te starten met de beeldvormende fase. Recent (2017) is gestart met beeldvorming op de P&C-cyclus (begroting). De wens is om het BOB-model ook op bestemmingsplannen toe te gaan passen.

7. *Levendig debat stimuleren*

Het komt het onderlinge debat ten goede wanneer de eerste termijn zwaarder wordt gemaakt en er geen sprake is een maximum aantal interrupties. De spreektijden dienen zo te worden gekozen dat deze recht doen aan de uitwisseling van standpunten en het onderlinge debat. De tweede termijn kan (nog) korter.

8. *Juiste verwachtingen scheppen over invloedsmogelijkheden*

De plek van de beeldvormende activiteiten in de besluitvormingsprocedure dient duidelijk voor het voetlicht te worden gebracht. Welke rol is er voor inwoners en betrokkenen die een beeldvormende activiteit van de gemeenteraad bezoeken? Daarnaast moet aan inwoners en betrokkenen duidelijk worden gemaakt dat de commissiebehandeling dé plek is om nog informatie mee te geven ten behoeve van de besluitvorming. In de gemeenteraadsvergadering komt deze informatie in sommige gevallen te laat.

9. *Jaarlijkse evalueren*

Om scherp te blijven op de toepassing van het BOB-model in de Lansingerlandse vergaderstructuur wordt daarover in het vervolg jaarlijks teruggeblikt in het presidium.

10. *Training BOB-model*

In de tweede helft van 2018 wordt training rondom BOB-model georganiseerd om te oefenen en leren.